

суб'єктивних процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. В окремих випадках підставою для настання правових наслідків виступає вплив процесуальних строків, у зв'язку з чим вони виступають не самостійними юридичними фактами, а елементом фактичного складу. Одночасно процесуальні строки являють собою певні процесуальні гарантії як прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, так і своєчасного прийняття процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.

2. Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : інструкція, затв. Наказом Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Зубкова Любов Анатоліївна,
старший науковий співробітник
секретаріату Вченої ради Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРАВОЧИНІВ ІЗ ВАДАМИ ВОЛІ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВЧИМИ АКТАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Відповідно до ч. 1 ст. 202 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Ця дія повинна бути спрямованою на досягнення певного юридичного результату. За допомогою укладання різних видів правочинів регулюються цивільні відносини. Для досягнення вказаної мети вони повинні бути дійсними. Проте з різних причин суб'єктивного чи об'єктивного характеру за правочином може не визнаватися ця властивість. Згідно з законодавством однією із умов дійсності правочину є відповідність волевиявлення учасника правочину його внутрішній волі. Відсутність цієї складової обумовлює дефект юридичного складу правочину. У науці загальноприйнятою є класифікація недійсних правочинів за критерієм процесуальної підстави на нікчемні та оспорювані

правочини (тобто такі, недійсність яких залежить від правоперетворювального рішення суду). Правовий наслідок, який встановлений при дефекті волі, – оспорюваність правочину. Правочини, у яких воля не відповідає її волевиявленню, становлять інститут недійсних правочинів з вадами волі. Він представлений у ЦК України шістьма окремими нормами, які визначають правові наслідки правочинів, вчинених: під впливом «фактичної недієздатності», помилки, обману, насильства, тяжкої обставини та на вкрай не вигідних умовах та в результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною.

Варто зазначити, що властивою ознакою будь-якого правочину є його правомірність, що знайшло своє законодавче закріплення у ст. 204 ЦК України. Однак у такому разі виникає проблема правової оцінки недійсних правочинів (до яких відносяться правочини з вадами волі). Кожне явище, кожне питання повинно вирішуватися з точки зору принципу історизму, тобто, як воно виникло, розвивалося, а також який якісний стан отримало. Ще на початку ХХ ст. В.В. Єфімов визначав правочин як дозволене вираження волі приватних осіб, спрямоване на юридичний наслідок, тобто на виникнення, зміну або припинення яких-небудь юридичних відносин [2]. Побідну позицію підтримував і Ю. Барон, який під правочином розумів дозволене вираження волі сторони, спрямоване безпосередньо на який-небудь юридичний наслідок (виникнення, перенесення, припинення, зміна, збереження права) [3]. У підсумку, правова розробленість проблематики недійсного правочину вже у той час давала змогу виділяти «дозволеність вираження волі» у якості конститутивної ознаки правочину. Відсутність цієї складової не утворювала фактичного складу такого юридичного факту як правочин. Розвиток вчення про недійсні правочини у кінці 20-х років минулого століття сприяв формуванню поглядів на правову природу цього явища. І.С. Перетерський у своїй роботі основну увагу зосередив на такій ознаці правочину як правомірність. На думку науковця правочином є дія, яка дозволена законом... Якщо дія має вид правочину, але спрямована проти закону чи в обхід нього, то вона не є правочином... [4].

Можна зазначити, що правомірність правочину є його невід'ємною ознакою. Більшість фахівців вважають недійсний правочин дією неправомірною, тому що він не відповідає вимогам чинного законодавства. До представників цього напрямку, зокрема, належать такі видатні цивілісти минулого та сучасності: М.М. Агарков, І.В. Матвеев, Ф.С. Хейфец та інші. Варто зазначити, що ще у дореволюційній цивілістиці Д.І. Мейером було відмічено, що тільки

законні правочини можна назвати правочинами, оскільки правочини незаконні не вважаються дійсними, відповідно, й існуючими. Він зазначав, що незаконні правочини є неіснуючими не як юридична дія в цілому, а як юридичні дії – правочини [5]. Г.Ф. Шершеневич зі своєї сторони писав, що юридичному правочину протиставляється правопорушення як така юридична дія, яка хоча і тягне за собою юридичні наслідки, але не ті, які бажала сторона [6]. Першим на теоретичному рівні підійшов до необхідності розмежування недійсного правочину як юридичного факту та правовідношення М.Л. Дювернуа. З приводу явища недійсності він ставить таке питання: «Чи не складає ця негативна ознака, недійсність, відсутність ділового результату, юридичного ефекту волевиявлення заперечення поняття правочину?» [7]. І тут автор сам відповідає: «Якщо ми називаємо правочином і таке волевиявлення, яке не викликає юридичного ефекту, притаманного поняттю правочину відомого типу, то цей термін, але з необхідністю супроводжуваний певною його кваліфікацією, безумовно, перестав погрожувати небезпекою плутанини понять» [7]. У цій відповіді правочин-факт змістовно розійшовся з відповідним правочином-ефектом. Різноманітність позицій стосовно правової природи недійсного правочину, його місця в системі юридичних фактів свідчить лише про складність досліджуваного явища, відсутності єдиної точки зору, а це у свою чергу спричинює палку дискусію. Ця багатоваріантність не в останню чергу пояснюється неоднаковим розумінням терміну «правочин». Загальновідомо, що під правочином можна розуміти як юридичний факт, відповідне правовідношення, викликане ним, та документ. Зрозуміло, що правочин як документ існує або ні, йому не властива характеристика дійсності/недійсності. Право може лише визнати за ним юридичну силу або ні, але як документ він не може бути недійсним (для об'єктивності необхідно зазначити, що деякі науковці все ж таки допускають можливість визнання документу недійсним) [8]. Тому варто погодитися з Д.О. Тузовим, який зазначає, що фізична сторона дії виконує у цьому випадку тільки одну функцію – робить волю особи доступною для сприйняття...[9]. Аналогічна ситуація складається і стосовно юридичного факту, який також є фактом реальної дійсності, якому надається певний юридичний зміст. Як відомо, юридичні факти за вольовою ознакою поділяються на дії та події. Дії, у свою чергу, на правомірні та неправомірні. Саме до правомірних дій і належить правочин. Звідси, виникає питання про належність недійсного правочину до цих правомірних дій. З урахуванням вищевикладеного, можна зазначити, що не кожен недійсний правочин за своєю правовою

природою є протиправним, але кожен протиправний правочин є недійсним. З цього приводу важко погодитися з Д.О. Тузовим, який пише, що недійсність і протиправність – дві категорії, які не співпадають і навіть не перетинаються [8]. Правомірність є атрибутивною ознакою правочину як юридичного факту, завдяки якій він визнається дійсним. Ці категорії перебувають у нерозривній єдності (без правомірності не може бути дійсності, а дійсності без правомірності). Отже, до правочину як юридичного факту застосовується така категорія як правомірність, а до правочину-правовідношення – дійсність. Залишається з'ясувати яким же чином співвідносяться між собою ці категорії. О.В. Гутніков пише, що правомірність, а також дійсність повинні обговорюватися цілком окремо [10]. Але з позиції діалектичного зв'язку проаналізуємо їх разом. Як зазначалося, дійсність стосується правовідношення, а правомірність – самого юридичного факту. З урахуванням цих положень сформулюємо можливі правові моделі: неправомірний правочин – завжди недійсний; правомірний правочин не завжди є дійсним; дійсний правочин завжди є правомірним; недійсний правочин не завжди неправомірний. Таким чином, не всі дії, які не відповідають нормі права є за своєю природою протиправними. Лише вчинення тих правочинів, які з необхідністю порушують права інших осіб шляхом невиконання покладеного юридичного обов'язку можна розглядати як правопорушення. Пояснюється це тим, що правочин-правовідношення «опорочивається путем совершения неправомерного действия». До таких правочинів, зокрема, належать: правочини, вчинені під впливом обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною, кабальний правочин та правочин вчинений особою, яку ввели до стану «фактичної недієздатності» з метою укладення правочину.

Література:

1. *Цивільний кодекс України* [Текст] : <http://zakon0.rada.gov.ua>
2. *Ефимов В.В.* Догма Римського права. [Текст]. Вып.1. Общая часть. Вещное право. / В. В. Ефимов. - Посмертное перераб. изд-е. - Петроград : Сенат. тип., 1918. - 395 с.1
3. *Барон Ю.* Система римского гражданского права. [Текст] : курс лекций. Вып.1. Кн.1. Общая часть / Ю. Барон ; переводчик Л. И. Петражицкий. - 3-е изд-е, испр. по 9-му немецкому изданию. - СПб. : Изд. юрид. кн. маг. Мартынова Н. К., 1909. - 250 с.2
4. *Перетерский И.С.* Сделки. Договоры. Гражданский кодекс РСФСР: Научный комментарий [Текст] / И.С. Перетерский; под ред.

С.М. Прушницкого, С.И. Раевича. – М.: Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1929.

5. *Мейер Д.И.* Русское гражданское право [Текст] В 2-х ч. Ч.1. / Мейер Д.И. – М.: Статут, 1997.– 290 с.4

6. *Шершеневич Г.Ф.* Учебник русского гражданского права [Текст] В 2 т. Т. 1. / Шершеневич Г.Ф. – М.: Статут, 2005. – 461 с. (в серии «Классика российской цивилистики»)5

7. *Дювернуа Н.Л.* Чтения по гражданскому праву [Текст] / Н. Л. Дювернуа. - СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича. Т.1. Введение и общая часть. (Выпуск 3. Изменение юридических отношений. Учение о юридической сделке. - изд. 4-е. - 1905. - 671-936 с.6

8. *Хатнюк Н.С.* Правова природа оспорюваних правочинів [Текст] / Н. С. Хатнюк // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. 2002. № 2. - 2002. - С. 77-80.7

9. *Тузов Д.О.* Недействительность и противоправность [Текст] / Д. О. Тузов // Сборник статей памяти М.М. Агаркова. - Ярославль : Ярослав. гос. ун-т / под ред. Е. А. Крашенинников, 2007. - С. 33-69.8

10. *Гутников О.В.* Недействительные сделки в гражданском праве (теория и практика оспаривания) [Текст] / О.В. Гутников. – М.: Бератор-Пресс, 2003. – 576 с.9